

СТАНОВИЩЕ

за Дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на тема: „Живопис в храмовете, изградени от Освобождението до 1941 г. на територията на съвременния град София“ от Веселина Кирилова Йончева

проф. д-р Ирина Иванова Генова

Институт за изследване на изкуствата при БАН

Представеният за защита дисертационен труд „Живопис в храмовете, изградени от Освобождението до 1941 г. на територията на съвременния град София“ е с добре формулирана тема, която не е била изследвана в този обхват. Дисертацията съдържа основен текст с обем 125 страници и приложения, състоящи се от: архивни източници и библиография (241 заглавия) и каталог на храмовете на територията на град София с общо 261 илюстрации. Структурата на работата и съотношението на частите и, най-голямата от които е каталогът, изявяват първоначалното намерение на дисертантката да документира днешното познание за всеки от храмовете с акцент върху живописиста в тях - стенописи и икони. Поради това приемам каталожната част като основна, а не като приложение в дисертацията.

В уводната част (с. 5-12) В. Йончева представя целта и задачите на изследването, методологията, състоянието на проучванията и преглед на литературата. Въпреки някои неясни формулировки, например: „Основният метод на работа е чрез документирането на разглежданите храмове, анализ на архитектурата и живописната украса във всеки един от тях.“ (с. 8), внимателните читатели разбират, че целта на проучването е да уточни и обобщи познанието за храмовете от периода на територията на съвременния град София, с помощта на архивни и библиографски източници, както и на работа „на терен“ / посещение и фотографско заснемане на църквите.

Първата и втората глава са назовани съответно „Исторически контекст“ (с. 13-22) и „Художествен живот в София“ (с. 23-33), с подглава „Културна политика за изписване на храмовете от периода“. Двете части, които биха могли да се обединят в една - Исторически контекст (с няколко подглави), представят обстойно важни моменти от християнската църковна история на града от самото и начало и от художествения живот в София след избирането и за столица.

Конкретно за темата на дисертацията особено важни са страниците, посветени

на културната политика за изписване на храмовете в България. В. Йончева отбелязва значението на Дружеството на художниците иконописци и резбари, създадено през 1925 г., позовавайки се на предишно изследване. В Централния държавен архив тя проучва Правилника за строеж, зографисване и украса на православните църкви в Царството в първоначалния му вариант и в преработения от 1935 г.

Новост е обстоятелството, че „Право да участват в изписването на църкви и на отделни икони имат само художници, които са получили от св. Синод удостоверение за това. Такова удостоверение могат да получат завършилите Държавната художествена Академия (живописния и декораторски отдели), които се явяват и успешно издържат установения изпит по църковна живопис.“ (с. 31). Разбираме, че регламентът за създаване на живопис в християнските храмове у нас става по-строг спрямо професионалната подготовка на художниците, особено след 1935 г. Този регламент е определящ за контекста на живописване в църквите в столичния град.

В **трета глава** (с. 34-56) авторката представя църковната архитектура в София: кратко - на църквите преди Освобождението, позовавайки се на съществуващата литература (с. 34-38) и обстоятелствено - на тези от Освобождението до 1941 г., с обобщения на знанието от публикации по история на архитектурата (с. 38-56). Дисертантката приема делението на три подпериода, обсъжда архитектурно-стиловите особености на новопостроените църкви, потвърждава като най-значима тенденцията на сецесиона, усвоена локално с неоромантически и неовизантийски характеристики, посочва реализирането на „традиционни строежи, изградени от народни майстори“, наред с представителни храмове, проектирани от академично образовани архитекти (с. 56). Тази архитектурна панорама на софийските църкви от Освобождението до 1941 г. е задължително условие, за да бъде възможно изследването на живописата в тях.

Наименованието на **четвърта глава** „Църковна живопис 1878 - 1941 г. в град София“ (с. 57-84) повтаря по същество заглавието на дисертацията. Изложението е организирано хронологически и според поколенията художници. Разграничени са две направления: официално и народностно-примитивно, в съгласие с класификацията на проф. Вера Динова-Русева. Би могло да се избегнат някои повторения - например абзацът за художествения живот след Освобождението (основаването на Държавното рисувално училище и на Дружеството за поддържане на изкуството в България, ролята на художниците чужденци и т. н. на с. 59-60) - за тези обстоятелства става дума и във втора глава „Художествен живот в София“ (с. 27).

От първото поколение художници на църковна живопис са коментирани подробно Иван Мърквичка и Антон Митов. Храм-паметник „Св. Александър Невски“ и неговата живописна украса са разгледани в отделна подглава.

От второто поколение, навлизащо в художествения живот и в църковната живопис след 1900 г., В. Йончева отделя особено внимание на Стефан Баджов, Стефан Иванов, Харалампи Тачев и Господин Желязков. Обсъжда художествените нагласи и идеи в дружество „Съвременно изкуство“, усвояването и преработването на сецесиона, както и конкуренцията между него и по-старото „Дружеството на художниците в България“ по отношение на поръчките и формално-стиловите решения на църковната живопис.

Третата, последна подглава, е отбелязана като „1918-1941“. Разбираме, че тук не става дума за поредното „поколение“, а за църковни стенописи и икони от този период. Би могло авторката да формулира подзаглавие, което да улесни и насочи читателите. Тук са разгърнати наблюдения и анализи относно формално-стиловите особености на живописиста. Дисертантката представя и влиятелни гласове в дебата за църковната живопис от времето между войните, като тези на Сирак Скитник, Никола Мавродинов, Дечко Узунов.

В „1918-1941“ е обособена част „Народно-примитивното направление“, която отбелязва дейността на зографските родове от старите възрожденски школи през периода. Конкретен пример по темата на дисертацията авторката намира в книгата на Асен Василиев Български възрожденски майстори (1965) - това е Алексо Василев родом от Галичник, който работи икони за църкви в Горна баня и Драгалевци, както и стенописите в купола на църквата „Св. Спас“ в София. В. Йончева прави обобщение за разнообразието и противоречивите тенденции в църковната живопис на територията на съвременния град София през разглеждания период.

В **пета глава** „Художници и екипи“ (с. 85-116) темата на дисертацията е представена през призмата на реализирани от най-изявените художници поръчки. Специално внимание е отделено на художественото ателие „Св. Лука“ и на Дружеството на художниците иконописци и резбари.

Заклучителната част (с. 117-125) обобщава съдържанието на главите. Направено е и съвсем бегло сравнение с църковната живопис през същия период в Сърбия (с. 125).

Каталогът на храмовете - общо 55 (с. 144-501) е най-значителната част като

обем и най-същественният принос на работата. Каталогната форма позволява да се организира и систематизира събраната фактология. При хронологическата систематизация авторката среща затруднението на различията между архитектура (планиране и реализация), стенописи (понякога от различни периоди) и икони (от различни времена). Поради това, след каталожното подреждане на „Храмове, изградени 1878 - 1941 г., икони/стенописи, работени в периода“ (с. 144-433), следват „Храмове, изградени преди Освобождението, които след 1878 г. придобиват икони, работени в разглеждания период“ (с. 434-467), „Храмове, които са изградени 1878-1941 г., разрушени са по време на Втора Световна война, след което са преизградени и в тях има икони от първоначалния храм“ (с. 468-495) и „Храмове, които са построени в периода 1878-1941 г., иконите и стенописите им не са съхранени, липсват данни за тях“ (с. 496-501). Каталогното описание на всяка църква съдържа рубриците история, архитектура, икони, стенописи, статут относно класиране за паметник на културата, архивни източници и библиография, която препраща към общата в края на основния текст. Съвременната фотографска документация е направена от В. Йончева.

Дисертантката познава добре литературата по темата.

Авторската справка за приносите отразява коректно заслугите на дисертационния труд. Авторефератът дава точна представа за съдържанието на работата.

В. Йончева има четири публикации по темата на дисертацията, две от които - в чуждестранни издания; три участия в научни форуми - едно в София и две в Париж и участие в колективен проект.

Препоръки:

Едно по-нататъшно развитие на изследователката би спечелило ако отчетливо държи аналитична дистанция от изразени оценки и възгледи и ориентира по-ясно читателите за своите разбирания. За конкретната тема би било уместно да направи по-разгърнати съпоставки със съседни страни в основните глави на дисертацията.

Заклучение:

Дисертацията за първи път очертава цялостна картина на църковната живопис в София от периода. Проучен и организиран е огромен материал от разнообразно естество (публикации, архиви, визуални документи), който е представен от различни аспекти: хронологически, по автори и екипи, по храмове. Каталогът на 55 храма, част от които непубликувани до този момент, е съществен принос на изследването. Работата

на В. Йончева несъмнено ще бъде полезна за бъдещи изследвания, както и за дейности, свързани с консервацията и реставрацията на софийските църкви.

Всичко изложено дава основание за присъждането на образователната и научна степен „доктор” на Веселина Кирилова Йончева.

5 февруари 2021

Ирина Генова